

ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ПОТРЕБ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

© 2017 ТЮТЮННИКОВА С. В., КАРАСИК А. О.

УДК 339.9:364.2

Тютюнникова С. В., Карасик А. О.

Гуманізація та оптимізація структури потреб людини в умовах глобалізації

Цілісний гармонійний розвиток людини залежить від кількості та якості задоволених потреб. Вектор соціально-економічного розвитку, що спрямований на максимальне, а не гармонійне задоволення потреб, руйнує цілісне відтворення людини, перетворює її у споживача. Статтю присвячено питанню гуманізації системи потреб та оптимізації її структури, що розширює умови цілісного людського розвитку. Сучасна трансформація структури потреб, що розгортається в умовах глобалізації, відбувається під жорстким тиском багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, що інколи мають різноспрямовану та суперечливу дію на систему потреб. Потреби перебувають у стані руху, розвитку, розширення; структура потреб є складною, багаторівневою, ієрархічною. Важливим завданням для господарської практики є створення механізмів зовнішнього та внутрішнього обмеження надмірних потреб, становлення ефективних соціальних норм особистого споживання. Пошук нового вектора цивілізованого соціально-економічного розвитку має бути зорієнтований на такі структурні зміни в системі потреб людини, що будуть формуватися під впливом гуманізації, яка забезпечить рівновагу структурних елементів. Прогрес людства не зводиться до обмеження потреб людини, він пов'язаний з розвитком її здібностей, з такими динамічними та структурними змінами в системі потреб, які сприяють розвитку та реалізації людських здібностей. Серед основних напрямів трансформації структури потреб людини в умовах поширення суперечливого впливу глобалізації можна окремо виділити: прискорення кількісної динаміки зростання потреб, зміну їх якості, вдосконалення форм і методів їх задоволення; зростання міжнаціональних і внутрішньо-національних розривів в обсязі та структурі потреб; інституціоналізацію особистого споживання і перетворення його на фактор економічного зростання; виділення потреби як провідного чинника конструювання соціальної ідентичності.

Ключові слова: потреби людини, вільні та перетворені форми, суспільство споживання, піднесення потреб, гуманізація.

Бібл.: 17.

Тютюнникова Світлана Володимирівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

Карасик Анна Олегівна – аспірант, кафедра економічної теорії та економічних методів управління, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

УДК 339.9:364.2

UDC 339.9:364.2

Тютюнникова С. В., Карасик А. О. Гуманізація і оптимізація структури потребностей человека в условиях глобализации

Целостное гармоничное развитие человека зависит от количества и качества удовлетворяемых потребностей. Вектор социально-экономического развития, направленный на максимальное, а не гармоничное удовлетворение потребностей, разрушает целостное воспроизводство человека, превращает его в потребителя. Статья посвящена вопросу гуманизации системы потребностей и оптимизации ее структуры, которые расширяют условия целостного человеческого развития. Современная трансформация структуры потребностей, что разворачивается в условиях глобализации, происходит под жестким давлением многих объективных и субъективных факторов, которые иногда имеют разнонаправленное и противоречивое воздействие на систему потребностей. Потребности пребывают в состоянии движения, развития, расширения; структура потребностей является сложной, многоуровневой, иерархической. Важной задачей для хозяйственной практики является создание механизмов внешнего и внутреннего ограничения чрезмерных потребностей, становление эффективных социальных норм личного потребления. Поиск нового вектора цивилизованного социально-экономического развития должен быть ориентирован на такие структурные изменения в системе потребностей человека, которые будут формироваться под влиянием гуманизации, обеспечивающей равновесие структурных элементов. Прогресс человечества не сводится к ограничению потребностей человека, он связан с развитием его способностей, с такими динамическими и структурными изменениями в системе потребностей, которые способствуют развитию и реализации человеческих способностей. Среди основных направле-

Tutiunnykova S. V., Karasik A. O. Humanization and Optimization of the Structure of Human Needs in the Context of Globalization

Holistic harmonious development of a person depends on the quantity and quality of the needs being met. A vector of social and economic development aimed at maximizing rather than harmonious satisfaction of needs destroys the holistic human reproduction, turns a person into a consumer. The article is dedicated to the issue of humanizing the system of needs and optimizing its structure, which expand the conditions for holistic human development. The modern transformation of the structure of needs, which takes place in the context of globalization, occurs under the stringent pressure of many objective and subjective factors that sometimes have a multidirectional and contradictory impact on the system of needs. Needs are in the state of movement, development, expansion; the structure of needs is complex, multilevel, hierarchical. An important task for economic practice is the creation of mechanisms for external and internal restriction of excessive needs, formation of effective social norms of personal consumption. The search for a new vector of civilized socio-economic development should be oriented toward such structural changes in the system of human needs that will be formed under the influence of humanization, which ensures the balance of structural elements. The progress of humanity is not confined to the restriction of needs of a person, it is associated with the development of his/her abilities, with such dynamic and structural changes in the system of needs that contribute to the development and realization of abilities of a person. Among the main directions of the transformation of the structure of human needs in the context of the spread of the contradictory impact of globalization there can be separately singled out the acceleration of the quantitative dynamics of the growth of needs, changes in their quality, improvement of the forms and methods for their satisfaction; growth of

ний трансформації структури потребностей человека в условиях распространения противоречивого влияния глобализации можно отдельно выделить: ускорение количественной динамики роста потребностей, изменение их качества, совершенствование форм и методов их удовлетворения; рост межнациональных и внутринациональных разрывов в объеме и структуре потребностей; институционализацию личного потребления и преобразование его в фактор экономического роста; выделение потребности в качестве ведущего фактора конструирования социальной идентичности.

Ключевые слова: потребности человека, свободные и превращенные формы, общество потребления, возвышение потребностей, гуманизация.

Библ.: 17.

Тютюнникова Светлана Владимировна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

Карасик Анна Олеговна – аспирант, кафедра экономической теории и экономических методов управления, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

interethnic and intra-national gaps in the volume and structure of needs; institutionalization of personal consumption and its transformation into a factor of economic growth; identification of demand as the leading factor in building social identity.

Keywords: human needs, free and converted forms, consumer society, exaltation of needs, humanization.

Bibl.: 17.

Tiutiunnykova Svetlana V. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Karasik Anna O. – Postgraduate Student, Department of Economic Theory and Economic Methods of Management, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Вступ. Основою функціонування економіки є задоволення найрізноманітнішого кола потреб, без яких існування людини не можливо. Цілісний гармонійний розвиток людини залежить від кількості та якості задоволених потреб. Історія людства – це одночасно й відображення структури та тенденцій задоволення ним відповідних потреб, результат його активності, завдяки чому воно творить себе та свою історію. Практично усю історію людського суспільства можливо представити як історію виникнення, розвитку й ускладнення потреб. Потреби мають конкретно-історичний характер, що проявляється у їх походженні, сутності, структурі, ієрархії у різні історичні епохи. У теперішній час на трансформаційні процеси в динаміці та структурній перебудові потреб суттєвий вплив здійснює глобалізація, яка прискорює поширення суспільства споживання на трансформаційні суспільства, поглиблює розриви у споживанні між країнами «ядра» та «периферії», сприяє розповсюдженню різних моделей споживання.

Споживання, як форма економічної та соціальної діяльності людини і суспільства ототожнюється з відтворенням людини, відповідного типу суспільства. Вектор соціально-економічного розвитку, що спрямований на максимальне, а не гармонійне задоволення потреб, руйнує цілісне відтворення людини, перетворює її на споживача. Як пише З. Бауман, «спосіб, яким сьогоднішнє суспільство «формує» своїх членів, диктує, в першу чергу, зобов'язаність грати роль споживачів» [1, с. 116]. Перекося в структурі потреб, поява множини факторів, що мають вплив на потреби, призводять до того, що потреби змінюються у сутнісному та змістовному аспектах. Це, своєю чергою, призводить до того, що потреби перетворюються на категорію суб'єктивну, непостійну, змінну. Більшість потреб людини на сьогодні є надуманими, роздутими та нав'язаними. Пошук шляхів оптимізації та гуманізації потреб полягає у відборі тих потреб, які сприяють розвитку, а не деградації людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреби людини завжди були у центрі уваги спеціалістів різних галузей знань. Серед основних напрямів дослідження цієї проблеми економічною наукою слід зазначити такі: відтворювальний, соціально-інституційний та поведінковий. В останній час поведінковий підхід до аналізу потреб та їх змін під впливом глобалізації використовують у своїх роботах українські дослідники: В. Геєць, А. Гриценко, В. Кириленко, Е. Лібанова, М. Соколик, О. Шафалюк та ін. Значний вклад в обґрунтування теоретичних основ поведінкової економіки, особливостей задоволення потреб, мотивації в сфері споживання зробили лауреати Нобелівської премії з економіки Д. Канеман (2002 р.) та Р. Талер (2017 р.).

В сучасних умовах поведінковий підхід у дослідженні такої важливої та суперечливої проблематики, як потреби людини, набуває особливої актуальності, що пов'язано, на нашу думку, з кількома причинами: по-перше, поглибленням і поширенням суспільства споживання, що веде до напружності протиріччя між природою та суспільством; по-друге, з появою змін у людині (розмивання ідентичності, гендерні трансформації, поширення практик зі зміною свідомості, вторгнення у сферу біологічної репродукції), що свідчить про напружність протиріччя між потребами людини, що спрямовані на духовні практики, та тими, що спрямовані на її фізіологічні особливості. По-третє, зростають розриви між країнами та у середині них між різними верствами населення за критерієм об'єму та структури потреб, що задовольняються. Тому актуалізується завдання гуманізації та оптимізації потреб людини, що надасть можливість розв'язати деякі протиріччя та знизити тиск на біосферу.

Постановка проблеми. Стаття присвячена питанню гуманізації системи потреб та оптимізації її структури, що розширює умови цілісного людського розвитку. Проблема вивчення трансформації потреб людини в умовах глобалізації потребує методологічного оновлення. Потреба як складна багатогранна категорія повинна досліджуватися за допомогою міждисциплінарного підходу. Економічна

наука, яка вивчає економічні потреби в межах свого предметного поля, має декілька підходів – відтворювальний, соціально-інституційний та поведінковий, використовує результати наукових узагальнень таких дисциплін, як соціальна філософія, соціологія, психологія та ін. Одночасно сучасна трансформація структури потреб, що розгортається в умовах глобалізації, відбувається під жорстким тиском багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, що інколи мають різноспрямовану та суперечливу дію на систему потреб. Отже, на нашу думку, важливо при дослідженні потреб людини звернути особливу увагу на аналіз глобального контексту, розкриття інституційної обумовленості та суб'єктності особистого споживання.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах спостерігається динамічний сплеск потреб людини. Цей сплеск має різну природу. Важливо відрізнити вплив суспільства споживання на систему потреб від соціально-економічних наслідків дії закону піднесення потреб. Нові потреби, які спрямовані на розвиток людини та задоволення її потреби, не порушуючи рівноваги навколишнього світу, важливо відрізнити від тих, що, навпаки, ведуть до людської деградації та деградації навколишнього середовища. Важливим завданням для господарської практики є створення механізмів зовнішнього та внутрішнього обмеження надмірних потреб, становлення ефективних соціальних норм особистого споживання. Актуалізація цього напрямку дослідження потреб відбувається з появою теорії сталого розвитку.

Концепція сталого розвитку обґрунтовує необхідність забезпечувати задоволення потреб сучасників у такий спосіб, щоб не зашкодити можливостям задоволення потреб майбутніх поколінь. Ця концепція сформувалася в умовах вичерпності потенціалу попередньої моделі розвитку, коли протиріччя між наростаючими потребами суспільства і порівняно обмеженими можливостями біосфери поставили під загрозу майбутнє існування людства. Як зазначає О. Бервено, ключовим питанням концепції сталого розвитку є перехід до нового етапу цивілізаційного розвитку, заснованого на радикальній зміні цінностей і цілей сучасного суспільства, гармонізації розвитку людини в природі, змістовній наповненості різних сфер людської діяльності [2]. Протилежними щодо принципів сталого розвитку виступають тенденції суспільства споживання. Суспільство споживання – це суспільство зрілого капіталізму з не відрегульованими соціальними детермінантами. На структуру потреб людини воно має згубний вплив не тому, що розширює коло потреб і їх якість, а тому, що індивідуальне споживання стає сенсом життя, піддається глибокій інституціоналізації і перетворюється на один із провідних факторів економічного розвитку. Як зазначає О. Сінкевич, вищим втіленням уявлень про щастя масової людини, сформованої значною мірою суспільством споживання, є універсальний магазин, де вона може задовольнити усі свої потреби, вміло сформовані «цивілізацією добробуту і розваг» [3].

Індивідуальне споживання виходить за межі потреб фізичного відтворення людини. Основна частина людства задовольняє потреби понадприродні, тим самим поширює коло соціальних потреб, за рахунок яких здійснюється відтворення людини соціальної. У структурі особистих

потреб можна виявити асиметрію між тими, які пов'язані з перетворювальною діяльністю людини, спрямованою на зовнішній світ, і тими, що спрямовані на самовдосконалення. Якщо потреби постійно зростають і асиметрія зберігається, то це веде до поглиблення розриву між ними, появи та загострення суперечностей.

Така ситуація стає сприятливим підґрунтям для виникнення та розширення перетворених форм потреб. Під перетвореною формою потреби ми розуміємо таку, через яку відбувається самозаперечення розвитку, розлюдяність. Наприклад вітальна, вільна і природна потреба в їжі переходить в обжерливість, прийняття їжі за межами насичення. Перетворені форми мають інерційну здатність самовідтворюватися і вступати в протиріччя з потребами у вільних формах. Перетворені потреби існують у різноманітних формах як надмірні, заміщені та спотворені.

Асиметрія у структурі потреб веде до загрози людського існування, до антропологічної катастрофи. Запобігання такої ситуації вимагає виходу на новий щабель самоорганізації суспільства шляхом конвергентного розвитку новітніх технологій (нано-, біо-, інформаційних, соціальних), який буде базуватися на оптимальній структурі особистих потреб. Оптимальна структура потреб може сформуватися тільки за умов внутрішнього самообмеження, поєданого з зовнішньою культурою споживача, яка базується на новітніх знаннях і технологіях і спрямована на цілісний людський розвиток.

Серед основних напрямів трансформації структури потреб людини в умовах поширення суперечливого впливу глобалізації можна окремо виділити: прискорення кількісної динаміки зростання потреб, зміну їх якості, вдосконалення форм і методів їх задоволення; зростання міжнаціональних і внутрішньонаціональних розривів в обсязі і структурі потреб; інституціоналізацію особистого споживання і перетворення його на фактор економічного зростання і розвитку; виділення потреби як провідного чинника конструювання соціальної ідентичності.

Глобалізація справляє глибокий і різноманітний (як позитивний, так і негативний) вплив на зміни у структурі потреб людини. Серед основних позитивних напрямів впливу глобалізації слід зазначити такі: формування соціально виважених стандартів споживання, актуалізація соціально відповідального споживання, етична експертиза потреб, інтелектуалізація, соціалізація, гуманізація, екологізація та ціннісне ранжування потреб. Серед негативних впливів глобалізації на структурні зміни потреб зазначимо такі: зростання питомої ваги перетворених потреб шляхом їх віртуалізації, поширення феномена споживацтва, вибудовування структури потреб не на ціннісних, а вартісних засадах, що призводить до втрати людської ідентичності.

Закон піднесення потреб носить об'єктивний характер і виражає причинні зв'язки, які зумовлюють рух економічних потреб у напрямку їх безкінечного кількісного зростання, якісного вдосконалення, безперервного виникнення нових і вдосконалення наявних форм і методів їх задоволення. Суспільство споживання – це історичний зигзаг, наслідок складності становлення рівноважної системи потреб і цілісного гармонійного розвитку людини. Кожен з цих факторів змін у структурі потреб людини має як позитивні, так і негативні впливи. Суб'єктна позиція людини

у виборі благ поза вільних створює збільшення питомої ваги перетворених потреб у структурі споживання. Водночас свобода вибору веде до індивідуалізації особистого споживання. Однак слід зауважити, що індивідуальне споживання має соціальний характер, в якому відтворюється соціальність людини та відбиваються окремі риси суспільного положення індивіду, його соціальні зв'язки, приналежність до соціальних груп, його відповідність домінуючим споживацьким практикам. Крім того, індивідуальне споживання в сучасних умовах все більше перетворюється на частку соціального життя людини, формує її стиль життя. Відповідний стиль життя формує визначену структуру потреб, через яку індивід реалізує своє прагнення досягти відповідної якості життя. Таким чином, можна зробити висновок, що, по-перше, потреби перебувають у стані руху, розвитку, розширення, а по-друге, структура потреб є складною, багаторівневою, ієрархічною.

Суспільство споживання як основний драйвер, що визначає структуру та динаміку змін у системі особистих потреб, поступово відходить у минуле в розвинених країнах світу, але проникає, інколи фрагментарно, в країни, які характеризуються ринковою перебудовою економіки. Зупинимось коротко на характеристиці й оцінці суспільства споживання як основного фактора зміни потреб в XXI ст. На зміну попередньої моделі споживання, в основі якої лежало дбайливе ставлення до грошей і речей та самообмеження сьогодні, для того щоб завтра мати гарантію не залишитися без засобів існування, прийшла модель споживачтва, яка спирається на принцип марнотратства. Цьому періоду відповідає «маркетингова революція», в ході якої, за визначенням Р. Кейта, «споживач, а не компанія знаходиться в центрі... Компанія обертається навколо клієнта, а не навпаки. Все більш широке прийняття цієї концепції, в центрі якої споживач, має і буде мати для бізнесу далекосяжні наслідки, виробляючи справжню революцію в економічному мисленні. У міру того, як ця компанія отримує все більше визнання, маркетинг перетворюється на найважливішу функцію бізнесу» [4]. Однак сьогодні «революція» пішла на спад, маркетинг все більше і далі відходить від відповідального до маніпуляційного. Успіх маркетингу глобального та національного базувався на знаннях і вміннях використовувати крос-культурні варіації в поведінці споживачів. Перекіс у бік вестернізації і маніпуляції загострили протиріччя особистого споживання і тенденції структурних змін потреб людини.

Значущою цінністю в суспільстві споживання стало задоволення, що надає дослідникам привід вважати сучасну культуру гедоністичною. «В античному гедонізмі, – зазначає В. Жадан, – який з повною підставою тепер можна називати класичним, задоволення полягало, в першу чергу, в помірному задоволенні природних потреб, свободі від страху, душевного та тілесного болю. Протягом ХХ ст. поступово утвердилося розуміння задоволення як володіння чимось. Задоволення тепер полягає не в помірному задоволенні основних потреб, а в матеріалізації бажань, які стають витонченішими, а часом і викривленими [5, с. 69]. Однією з провідних цінностей суспільства споживання стала кайнерастія – бажання нового. Кайнерастія, за думкою А. Сосланда, може бути пасивною – прагнення до нових вражень і активною – прагнення до змін у власному жит-

ті, прагнення створювати нове [6, с. 40]. Кайнерастія може бути використана і як засіб розвитку людини, і як засіб вмінення додаткових потреб.

Соціально-економічний розвиток в XXI ст. зіткнувся з нерозв'язними проблемами. Глибина та швидкість наростання криз, виклики та невизначеність такі, що людство не встигає на них належним чином реагувати, тим більш успішно їм протистояти. Ця ситуація зумовлює потребу в пошуку нового вектора цивілізованого соціально-економічного розвитку, в який структурні зміни в системі потреб людини будуть формуватися під впливом гуманізації, яка забезпечить рівновагу структурних елементів. Ситуація відсутності розширення потреб свідчить про відсутність економічного зростання, зниження споживання, деградацію людського потенціалу. І така ситуація, на жаль, має місце. Вона пов'язана в нерівності в розподілі доходів, майновим розшаруванням, розривами в задоволенні потреб. Розриви в доходах багатих та бідних верств населення стрімко зростають. Так, в Україні доля домогосподарств, що відносять себе до бідної частини населення, складає 72,3 %, за оцінками експертів розмір нерівності зашкалює [7]. Злиденність і бідність – це не оптимальне споживання, а недоспоживання, причому самого необхідного, за межами споживчого мінімуму. Слід зазначити, що споживчий мінімум різний в різних країнах. В Україні він нижчий за межу бідності, що встановлено Всесвітнім банком. І якщо приймати за основу цей критерій, то за межею бідності в Україні живуть до 30 % населення. Прожитковий мінімум в Україні – хліб і маргарин, а у Британії – шампанське та біфштекс [8].

В складних кризових умовах у країні змінюється споживча поведінка. Споживання продуктів харчування помітно зменшилося за чотирма товарними групами: м'ясо та м'ясопродукти; риба та рибопродукти, картопля, овочі. Загалом можна констатувати зміну споживчої поведінки на продовольчому ринку як загальне скорочення обсягів споживання усіх продуктів без ідентифікації їх цінності. В таких умовах посилюється асиметрія: споживання населенням таких груп продуктів, як хліб і хлібопродукти, яйця, картопля, рослинна олія, перевищує науково обґрунтовані раціональні норми, а кількість м'яса, м'ясопродуктів, молока, молокопродуктів, риби, рибопродуктів, плодів, ягід і винограду є недостатньою [9, с. 195]. Про загрозу подальшого зростання розривів у доходах, рівнях та якості задоволення потреб попереджують науковці [10–12].

Складніше розгортається інша ситуація. Само по собі зростання потреб – це нормальний закономірний процес. Сенс полягає в тому, як людині утриматися від бажання володіти безліччю привабливих предметів навколишнього світу. Джерелом задоволення основної маси потреб є природа, тому в умовах їх постійного зростання посилюється напруга відносин «людина – природа», порушуються баланс і гармонія такої взаємодії. Такого обсягу землетрусів, цунамі, торнадо, ураганів, таких частих і гігантських повеней, виснажливих стрибків у температурних режимах, з якими зіткнулося людство в XXI ст., раніше в історії людства ніколи не було. Стурбованість людства розширенням кола екологічних викликів підкреслюють нові соціальні практики, які набувають розповсюдження в сучасних умовах господарювання – фріганізм, дауншифтинг.

Особливої актуальності проблема збалансованої структури особистих потреб набуває в умовах глобалізації. Це пов'язано з такими причинами, як швидкість розширення кола потреб, непередбачуваність структурних співвідношень між складовими її елементами. Фундаментальна роль потреб у сталому економічному та цивілізованому розвитку обумовлює необхідність вивчення змін, що відбуваються у структурі та тенденціях системи людських потреб. «Нова наука про людину, – зазначає Е. Фромм, – повинна провести фундаментальні дослідження природи людських потреб, вивчення яких зробило лише перші кроки. Необхідно визначити, які потреби є потребами нашого організму, а які – результатом культурного розвитку, які потреби окреслюють розвиток індивіда, а які є штучними, тобто нав'язаними індивіду виробництвом, які потреби «активують» діяльність людини, а які роблять її пасивною, які потреби обумовлені патологією, а які – здоровою психікою» [13, с. 372–373].

Сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується інноваційною спрямованістю, при якій зростає роль і значення людських ресурсів, інтелектуального і соціального капіталу. Це орієнтує людину, перш за все, на розвиток і реалізацію своїх здібностей, на цілісний особистісний розвиток, а систему суспільного розвитку – на цілі людського розвитку. Так, первинною формою формування інтелектуально-інноваційних потреб є духовне виробництво, в якому часто відбувається їх безпосереднє споживання. Однак розподіл благ, що задовольняють духовні потреби, здійснюється у сфері споживання, в ній також формуються споживачські стереотипи та практики, які визначають обсяги споживання та актуальність духовних благ.

Актуалізація цінності людського розвитку в сучасних умовах, умовах пошуку людством нового цивілізованого шляху зумовлює характер змін у структурі потреб. Справа в тому, що від людини, її зрілості, цілісності й освіченості залежать цивілізовані зміни на планеті. Людина – більш рухливий і революційний елемент, ніж суспільство та природа, в які вона включена. Вона змінюється навіть тоді, коли природа та суспільство, що обумовлюють її існування, засинають в своєму розвитку. Розвиток людини є не що інше, як розвиток її потреб. Прогрес людства не зводиться до обмеження потреб людини, він пов'язаний з розвитком її здібностей, з такими динамічними та структурними змінами в системі потреб, які сприяють розвитку та реалізації людських здібностей. Як демонструє суспільство споживання, людина може розвиватися не тільки як творець, але і як споживач. Це протиріччя системи потреб людини може бути розв'язане на шляху гуманізації, тобто таких змін у системі потреб і споживання, які максимально зніматимуть зазначені суперечності та сприятимуть людському розвитку. Зміна системи потреб людини відбувається складно та суперечливо, підкоряючись впливу різноспрямованих тенденцій, що вимагає від суспільства та людини постійних зусиль у підтримці її гуманістичного спрямування.

Гуманізація потреб означає їх олюднення. Гуманізація потреб також означає їх оптимізацію. Оптимізація системи потреб – це не тільки викоренення перетворених форм потреб, але й досягнення рівноваги в системі потреб, де матеріальні не перешкоджають духовним, а уся сукуп-

ність потреб сприяє цілісному людському розвитку. Свого часу ще П. Гольбах писав, що матеріальні потреби, надмірно зростаючи, тільки «заневолюють» душу та позбавляють її усякої енергії [14, с. 376], а Г. Лебон вважав, що розвиток цивілізації, обтяжуючи людей масою потреб, лише призводить до «всезагального незадоволення у душах» [15, с. 119].

З урахуванням зростання потреб людини особливо значення набуває питання стосовно появи нових потреб. Комплекс соціогенних потреб – це результат послідовного формування потреб більш високого порядку, що спирається на необхідність соціально орієнтованої активності індивіда. Розвиток потреб, трансформація їх структури та ієрархії, удосконалення їх якості супроводжується процесом соціалізації людини протягом всього життя. Як підкреслював А. Леонтьєв, «перебудова потреб починається з того, що суб'єкт діє задля підтримки свого існування», але і в подальшому він «підтримує своє існування заради того, щоб діяти – творити справу свого життя, здійснювати своє людське призначення» [16, с. 225]. Розуміння умов становлення особистості відкриває «необмежені перспективи її розвитку» [17, с. 225].

Висновки. Цілісний гармонійний розвиток людини залежить від кількості та якості задоволених потреб. У теперішній час на трансформаційні процеси в динаміці та структурній перебудові потреб суттєвий вплив здійснює глобалізація, яка прискорює поширення суспільства споживання, поглиблює розриви у споживанні між країнами, сприяє розповсюдженню різних моделей споживання. Серед основних напрямів трансформації структури потреб людини в умовах поширення суперечливого впливу глобалізації можна окремо виділити: прискорення кількісної динаміки зростання потреб, зміну їх якості, вдосконалення форм і методів їх задоволення; зростання міжнаціональних і внутрішньонаціональних розривів в обсязі та структурі потреб; інституціоналізацію особистого споживання і перетворення його на фактор економічного зростання та розвитку; виділення потреби як провідного чинника конструювання соціальної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества. М.: Весь мир, 2004. 188 с.
2. Бервено О. В. Якість життя як основа сталого національного соціально-економічного розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 122–127. URL: <http://www.global-national.in.ua/issue-8-2015>
3. Сінькевич О. Б. Ідеологія суспільства споживання та масова культура: філософсько-культурологічний аналіз. *Збірник наукових трудов Sworld*. 2012. Вып. 4. Т. 39. С. 102–109.
4. Современные проблемы управления в условиях информационного общества: науч. изд./редкол.: Н. В. Тихомирова и др. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 751 с.
5. Жадан В. Б. К проблеме ценностей общества потребления. *Гуманитарний часопис*. 2016. № 1. С. 66–72.
6. Сосланд А. Влечение к новизне: теория и практика. *Знание – сила*. 2006. № 8. С. 40–46.
7. Складар Р. Как преодолеть раскол между элитами и народом: путь снизу. URL: https://zn.ua/macrolevel/kak-preodolet-raskol-mezhdu-elitami-i-narodom-put-snizu_.html

8. Прожиточный минимум в мире: В Украине хлеб и маргарин, а в Великобритании – шампанское и бифштекс. URL: <https://kp.ua/economics/536706-prozhytochnyi-mynumum-v-myre-v-ukrayne-khleb-y-marharyn-a-v-velykobrytanyu-shampanskoe-y-byfshteks>

9. Петренко О. Д. Споживання основних груп харчових продуктів населення областей північного регіону України. *Гігієна населення місць*. 2015. № 6. С. 194–199.

10. Стиглиц Дж. Цена неравенства. Чем расслоение грозит нашему будущему. М.: Эксмо, 2015. 511 с.

11. Кругман П. Выход из кризиса есть! М.: Азбука бизнеса; Азбука Аттیکус, 2013. 320 с.

12. Пикетти Т. Капитал в XXI веке. М.: Ад Маргинем Пресс, 2015. 592 с.

13. Фромм Э. Человек для себя. Иметь или быть? М.: АСТ, 1997. 415 с.

14. Гольбах П. Естественная политика или беседы об истинных принципах управления // Избранные произведения: в 2 т. М.: Мысль, 1968. Т. 2. 534 с.

15. Лебон Г. Психология народов и масс. СПб.: Макет, 1995. 316 с.

16. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.

17. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. М.: Изд-во Москов. ун-та, 1981. 584 с.

REFERENCES

Bauman, Z. *Globalizatsiya. Posledstviya dlya cheloveka i obshchestva* [Globalization. Consequences for man and society]. Moscow: Ves mir, 2004.

Berveno, O. V. "Yakist zhyttia yak osnova staloho natsionalnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku" [Quality of life as the basis of sustainable national socio-economic development]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2015. <http://www.global-national.in.ua/issue-8-2015>

Fromm, E. *Chelovek dlya sebya. Imet ili byt?* [Man for himself. To have or to be?]. Moscow: AST, 1997.

Golbakh, P. "Estestvennaya politika ili besedy ob istinnykh printsipakh upravleniya" [A natural policy or conversation about the true principles of government]. In *Izbrannyye proizvedeniya*, vol. 2. Moscow: Mysl, 1968.

Krugman, P. *Vykhod iz krizisa yest!* [There is a way out of the crisis!]. Moscow: Azbuka biznesa; Azbuka Attikus, 2013.

Lebon, G. *Psikhologiya narodov i mass* [Psychology of peoples and masses]. St. Petersburg: Maket, 1995.

Leontev, A. N. *Deyatel'nost. Soznaniye. Lichnost* [Activity. Consciousness. Personality]. Moscow: Politizdat, 1975.

Leontev, A. N. *Problemy razvitiya psikhiki* [Problems of development of the psyche]. Moscow, 1981.

"Prozhitochnyy minimum v mire: V Ukraine khleb i margarin, a v Velikobritanii - shampanskoye i bifshteks" [Cost of living in the world: In Ukraine, bread and margarine, and in the UK - champagne and beefsteak]. <https://kp.ua/economics/536706-prozhytochnyi-mynumum-v-myre-v-ukrayne-khleb-y-marharyn-a-v-velykobrytanyu-shampanskoe-y-byfshteks>

Petrenko, O. D. "Spozhyvannia osnovnykh hrup kharchovykh produktiv naseleennia oblastei pivnichnoho rehionu Ukrainy" [Consumption of the main groups of food products in the regions of the northern region of Ukraine]. *Hihiena naseleennia mist*, no. 6 (2015): 194-199.

Piketti, T. *Kapital v XXI veke* [Capital in the 21st century]. Moscow: Ad Marginem Press, 2015.

Sinkevych, O. B. "Ideolohiia suspilstva spozhyvannia ta masova kultura: filosofsko-kulturolohichniy analiz" [The ideology of consumer society and mass culture: a philosophical and cultural analysis]. *Sbornik nauchnykh trudov Sworld* vol. 39, no. 4 (2012): 102-109.

Sklyarov, R. "Kak preodolet raskol mezhdru elitami i narodom: put snizu" [How to overcome the split between elites and the people: the way from below]. <https://zn.ua/macrolevel/kak-preodolet-raskol-mezhdru-elitami-i-narodom-put-snizu-.html>

Sosland, A. "Vlecheniye k novizne: teoriya i praktika" [Attraction to novelty: theory and practice]. *Znaniye - sila*, no. 8 (2006): 40-46.

Sovremennyye problemy upravleniya v usloviyakh informatsionnogo obshchestva [Modern problems of management in the information society]. Moscow: YuNITI-DANA, 2012.

Stiglits, Dzh. *Tsena neravenstva. Chem rassloeniye grozit nashemu budushchemu* [The price of inequality. What stratification threatens our future]. Moscow: Eksmo, 2015.

Zhadan, V. B. "K probleme tsennostey obshchestva potrebleniya" [To the problem of values of the consumer society]. *Gumanitarnyy chasopis*, no. 1 (2016): 66-72.